

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Examinator: Wiebke Kolbe
Handledare: Yvonne Maria Werner
Tid och plats: 11 januari 2016, kl. 08:15 - 10:00 i LUX: A233

Kampen om det medicinska fältet

En analys av debatten mellan företrädare för
skol- och alternativmedicin i Sverige under 1900-
talets första hälft

Daniel Markus

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1. Syfte och frågeställning	4
1.2. Källmaterial och avgränsningar	4
Urval och urvalsprinciper	5
Hypoteser	6
1.3. Forskningsläge	7
1.4. Teori och metod	10
Bourdieu's Fältteori	11
Genusvetenskaplig metod	13
2. Bakgrund	15
2.1. Sjukvårdens utveckling i Sverige	15
2.2 Homeopatins utveckling och etablering	17
3. Alternativmedicin eller hälsofara: en kamp om förtroende	20
3.1 Homeopaternas strategier för att skapa kapital	20
Åberopandet av den gemensamma historien	20
Medicinsk överlägsenhet	22
Att erhålla en vetenskaplig status	23
3.2 Skolläkarnas strategier att skapa kapital	27
Skräckexempel	27
Ovetenskaplighet	29
Homeopatins inbördes konflikter	32
Lagstadgande	34
4. Slutsats och sammanfattning	37
4.1 Slutsats	37
Strategisk utveckling	37
Klass, genus och sekularisering	39
Samtida relevans och framtida forskning	41
4.2 Sammanfattning	41
5. Referenser	42
Källor	42
Litteratur	42
Internetkällor	43
0	

1. Inledning

En av årets nobelpristagare i medicin, Youyou Tu, är en kinesisk farmakolog som utvecklat en kraftfull malariamedicin. Vad som är speciellt uppmärksammat är att hon fått avgörande information till sin forskning ifrån ett 1600 år gammalt dokument rörande kinesisk naturmedicin.¹ Givet den utvecklingstanke som följt samhällets industrialisering så kan detta låta oförenligt, då det gamla borde försummas som vidskeplighet eller reduceras till en kuriositet. Men medicin har inte alltid sett ut som den gör idag utan den är konstruerad och det som ses som vedertaget har i själva verket en långvarig bakgrund. Avfärdandet av förlegade medicinska metoder motiveras genom att de är medicinskt irrelevanta eller ovetenskapliga, men i själva verket kan det vara politiskt motiverat.

Vid sidan om skolmedicinen finns alltså något annat. Idag kallas det ibland komplementär medicin, på 1970-talet fick det den mer positivt betonade benämningen naturmedicin men länge har det pejorativt kallats "kvacksalveri". Samtliga begrepp är värderande vilket tyder på att det är ett konfliktfyllt område.²

Än idag är den medicinska maktkampen föremål för debatt. Den 10/12-15 publicerades en artikel i Dagens Nyheter av ett antal nobelpristagare och ledamöter i den kungliga vetenskapsakademien om homeopatins förlegade metoder och farliga verkan. Den kallas för en pseudovetenskap vars enda gynnsamma verkan är placebo hos patienterna. Men det i sin tur är farligt eftersom det kan maskera sjukdomens verkliga hot. Även Youyou Tus nyliga nobelpris tas upp där betoningen är på hennes rigorösa vetenskapliga och laborativa arbete snarare än de gamla dokumenten som inspirerat henne.³ I artikeln står det:

Att ens försöka antyda att antroposofiska produkter har några som helst likheter med den Nobelprisbelönade malarieforskningen är direkt ohederligt.⁴

---

1 <http://www.theguardian.com/science/2015/oct/05/william-c-campbell-satoshi-omura-and-youyou-tu-win-nobel-prize-in-medicine> – 23/11-15.

2 <http://fof.se/tidning/2002/7/maktkamp-genom-tiderna> – 23/11-15.

3 <http://www.dn.se/debatt/homeopatiska-produkter-kan-inte-kallas-lakemedel/> - 14/12-15.

4 <http://www.dn.se/debatt/homeopatiska-produkter-kan-inte-kallas-lakemedel/> 14/12-15.

Det råder alltså än idag vitt skilda åsikter om hur man ska förhålla sig till alternativmedicin.

1.1. Syfte och frågeställning

Övergången till det vi idag kallar skolmedicin präglades av en kamp mellan olika ideologiskt bestämda tolkningar av vårdens syfte och inriktning. Företrädarna för en nyare, naturvetenskapligt präglad tolkning gjorde anspråk på att representera sann kunskap i relation till äldre, mer humanistiskt präglade synsätt.⁵ I synnerhet under det tidiga 1900-talet tog sig detta uttryck i en strid mellan skolmedicin och homeopati eftersom den senare då fick ett uppsving.⁶ Det är denna dragkamp som står i fokus för min undersökning. Uppsatsens syfte är att med fokus på debatten mellan företrädare för skolmedicin och homeopati analysera det maktspel som präglade det tidiga 1900-talets medicinska fält. Jag som uppsatsens författare saknar helt medicinsk kompetens, därav är det alltså inte en fråga om att rättfärdiga eller vederlägga homeopati som en vetenskaplig praktik utan snarare att bidra till klarläggandet av varför det uppstod ett sådant motstånd och varför det setts som ett problem.

Jag kommer att utgå från följande frågeställning:

1. Vad för strategier använde sig läkarna och homeopaterna av för att rättfärdiga sin respektive profession?
2. Hur utvecklades användningen av strategierna med tiden?
3. Vilka ideologiska tendenser framträder i debatten?
4. Vilken roll spelar genus i maktspelet?

1.2. Källmaterial och avgränsningar

Källmaterialet kommer att utgöras av tidskrifterna *Hygienisk Revy* och *Homeopatisk tidskrift*. Den första tidskriften är utgiven av svenska läkare och ämnad för allmänheten vilket därmed även

---

⁵ Broberg, Gunnar (red.), *Til at stwdera läkedom: tio studier i svensk medicinhistoria*, Lund, 2008, s. 315.

⁶ Palmblad, Eva, *Sanningens gränser: kvacksalveriet, läkarna och samhället: Sverige 1890-1990*, Stockholm, 1997, s. 18.

innefattar vad de refererar till som ”kvacksalvarna”.⁷ Den senare är skriven av homeopater – företrädare för en alternativ art av medicin som därmed inte erhöll samma status som skolmedicinen. Materialet är brett till sin karaktär och berör bl.a. kurer, klinisk medicin och farmaceutiska råd och studier. Det som framför allt är relevant för uppsatsens syfte är de artiklar som berör konflikten mellan medicinalväsendet och alternativmedicinen. *Hygienisk Revy* innehåller p.g.a. sin allmänna läsarkrets flera artiklar som är mer eller mindre direkta angrepp mot ”kvacksalveriet”. Båda grupperna ville upplysa allmänheten om sin egen medicinska ståndpunkt och dess fördelar. Men syftet var även att visa på brister, begränsningar och i vissa fall också faror med de behandlingsmetoder som motståndarsidan företrädde.

Undersökningen kommer att avgränsas till tidigt 1900-tal eftersom det var då som konflikten var som mest påtaglig. Skälen till det är många men nyare forskning har primärt pekat på två orsaker. För det första var läkarantalet litet i proportion till befolkningen; 1910 fanns det 2,2 aktiva läkare per 10 000 svenskar och 1920 var det 2,8.⁸ För det andra misslyckades medicinalväsendet med att handskas med de kontagiösa infektionssjukdomar som drabbade befolkningen, däribland spanska sjukan som mellan 1918-20 skördade 37 573 svenska liv.⁹ 1800-talets medicinska forskning hade bidragit till en viss förbättring gällande att begränsa och behandla smittor i och med aseptikens implementering men det var först med penicillinets massproduktion och bruk på 1940-talet som man fick bukt med denna typ av sjukdomar. Läkarnas ringa antal och bristande förmåga att hjälpa befolkningen skapade missnöje vilket ledde till en lukrativ marknad för alternativmedicin, inte minst i den glesbebyggda landsbygden där antalet läkare var mycket få.¹⁰

Urval och urvalsprinciper

Materialet är som sagt omfattande och berör mycket utan direkt relevans för min frågeställning så som redogörelser för medicinska kurer och botemedel. Vad som däremot kommer att analyseras är artiklar som är riktade mot skolmedicin/alternativmedicin samt de vars syfte är att rättfärdiga den egna verksamheten. Både vad jag väljer att kalla ”skolläkarna”, alltså de statligt legitimerade

---

Eklöf, Motzi, *Homeopati i Sverige: en kontroversiell medicinshistoria*, Stockholm, 2014, s. 33.

7 <http://fof.se/tidning/2002/7/maktkamp-genom-tiderna> – 23/11-15.

8 Palmblad, 1997, s. 24.

9 Åman, M. *Spanska Sjukan: Den svenska epidemin 1918 - 1920 och dess internationella bakgrund*, Uppsala, 1990, s. 66-67.

läkarna, och naturläkarna kommer att representeras av nio artiklar vardera mellan 1910- och 1930-talet. Skälet till den specifika avgränsningen är att det var där som konflikten var som mest påtaglig.¹¹ *Homeopatisk tidskrift* gavs endast ut mellan 1915-1935 och *Hygienisk Revy* mellan 1912-1973. Givet det så borde materialet vara tillräckligt för att måla upp en klar bild av konflikten.

Hypoteser

Läkaryrket var fram till slutet av 1800-talet ett manligt revir och kvinnor uteslöts därmed ifrån den rollen. Före sjukvårdens institutionalisering var själva vårdssysslän öppna för alla som kände sig hugade, men för läkaryrket krävdes högre utbildning och legitimering och läkarna var som andra yrkesgrupper sammanslutna i skrån. Vid sidan av läkarna fanns det fältskärer, en slags kirurger som framför allt var verksamma inom krigsmakten. En tredje grupp var barnmorskorna, som också de fick reglerad utbildning.¹²

Eftersom högre utbildning i stort var ett manligt privilegium så uteslöts kvinnor ifrån akademiska studier och därmed även från läkaryrket. De medicinintresserade kvinnorna kunde bli barnmorskor, medan andra fungerade som en slags "kloka gummor" ute i bygderna eller ägnade sig åt vård i hemmen och på sjukstugorna. I samband med sjukvårdens institutionalisering i mitten av 1800-talet började även vårdutbildningen formaliseras, och det var nu som de första sjuksköterskeskolorna bildades.¹³

I och med vårdens institutionalisering och medicinens professionalisering uppstod konflikter angående gränsdragningar. Jag kommer att utgå från hypotesen att konflikten mellan vad som nu kom att kallas skolmedicin och homeopati spelade en viktig roll i denna gränsdragning under det tidiga 1900-talet. Att företrädarna för skolmedicinen försökte hävda sig som auktoriteter gentemot konkurrerande grupper, i detta fall homeopaterna, kan både implicera en strävan efter att integrera och att utmanövrera dessa genom statliga förbud. En viktig faktor i sammanhanget var att den institutionaliserade medicinen nära samverkade med den vid denna tid expansiva läkemedelsindustrin. Medan läkaryrket förutsatte universitetsutbildning var homeopaterna mer

---

10 Palmblad, 1997, s. 18.

11 <http://fof.se/tidning/2002/7/maktkamp-genom-tiderna> – 23/11-15.

12 Qvarsell, Roger, *Vårdens idéhistoria*, Stockholm 1991, s. 115-116.

13 Qvarsell, 1991, s. 116-117.

folkligt förankrade. Homeopaterna var från en läkarvetenskaplig utgångspunkt amatörer, och kallades därför nedsättande för ”kvacksalvare”.

1.3. Forskningsläge

Sam Engman skriver i boken *Läkekonst och Kvacksalveri* om olika livsöden under svenskt 1800-tal och om hur livet kunde vara för individer på landsbygden. Han understryker att det är en speciell brytningstid som samhället går igenom präglad av en konflikt mellan gammalt och nytt. Människornas materiella och sociala omständigheter varierar över tid, men i den mån de upplevde glädje, oro, smärta och ångest så är vi i själva verket alla lika varandra.¹⁴ Boken är relevant eftersom det ger kontext till konflikten. Den kommer refereras till i bakgrundsavsnittet.

I *Vårdens idéhistoria* redogör Roger Qvarsell brett för hur synen på medicin och sjukdomar kommit att utvecklas. Han utgår från fyra fundament – vård och omsorg, läkekonst, medicinsk vetenskap och hälsoupplýsning – och pekar på deras historiska rötter. Vidare belyser han grovdraget de föreställningar människor haft om människokroppen från antiken till det moderna samhället. Han lyfter fram Hippokrates humoralpatologi, den process som ledde till att medicinen blev en vetenskap, kirurgins framväxt, psykiatrin och slutligen det moderna vårdssamhället. Det finns även etiska och politiska diskussioner, såsom om vård och omsorg bara är en fråga om samhällsnytta snarare än barmhärtighet och genusperspektiv där han undersöker vård och omsorg som ett kvinnoarbete.¹⁵ Qvarsell's bok kommer att tjäna som en referens till arbetets bakgrund.

Sofia Lings arbete *Kärringmedicin och Vetenskap* berör läkare och kvacksalverianklagelser i Sverige omkring 1770-1870. Hon undersöker den polarisering som konstruerats gentemot kvacksalveriet som hon inte ser som en företeelse som går att uppfatta empiriskt och som speglar verkligheten runt oss, utan som snarare bygger på en uppfattning om dess karaktär och dess motsats. Begreppet kvacksalvare förutsätts vara en social konstruktion som refererar till olika föreställningar om dess egenskaper och sysslor och är alltså en medveten kategorisering som görs av dem som besitter makten för att peka ut vad som är önskvärt och inte önskvärt inom läkekonstens område. Hon skriver även om lagstiftningen gällande kvacksalveri och de diskussioner

---

¹⁴ Engman, Sam, *Läkekonst och kvacksalveri: ett konfliktområde*, Strömsund, 1990, s. 6.

¹⁵ Qvarsell, 1991, s. 13, 62, 115.

som förts mellan kvacksalvare och läkare.¹⁶ Jag kommer att använda mig av Lings metod för att göra en genusanalys av materialet och för att belysa genusaspekter i uppsatsens bakgrund.

Ling har även skrivit om genuskonstruktioner i debatten mellan ”kvacksalvare” och läkare i sin artikel ”Kvinnlig och manlig läkekonst: Om ”kvacksalveri” och genus som analytisk kategori”. Hon undersöker här vad könskodningen av läkaryrket och ”kvacksalveriet” är ett uttryck för och vad ”kvacksalveriet” innebar för läkarnas självbild. Som i hennes bok så tar hon avstamp i Joan Scotts teori om att skillnader mellan kön kommer till uttryck genom språkbruk.¹⁷ Jag kommer att använda Lings artikel i samma syfte som hennes bok, alltså i syfte att skapa en genusvetenskaplig kontext till analysen samt för att belysa genusaspekter i uppsatsens bakgrund.

En annan viktig bok är Motzi Eklöfs *Homeopati i Sverige*. Hon skriver om homeopati som företeelse, fenomen och föremål för kontroverser i sociala och kulturella sammanhang.¹⁸ Genom homeopati så ämnar hon belysa utvecklingen av den svenska medicinen och vården, samt att belysa strider om vetenskaplighet. Hon inleder med att översiktligt beskriva homeopati dels ur ett svenskt perspektiv men även ett globalt och därefter följer empiriska studier av hur homeopati debatterats i akademien.¹⁹ Eklöf bidrar med riklig med information för att ge mina frågeställningar en kontext. Boken kommer att användas inom såväl bakgrundsavsnittet som analysen.

I boken *Läkare och Läkekonster* diskuterar Eklöf de socialt konstruerade ideal som ger upphov till vår bild av läkare och medicin. Hon likställer inte medicin med läkekonst och ifrågasätter vad en läkare i själva verket är. Det verkar inte finnas någon heltäckande definition på varken vad en läkare eller vad dess motpol, ”kvacksalvare”, är. Utan snarare så ändras ständigt bilden av dem genom historiens gång. Hon skriver även om det genusfärgade språkbruket som används för att beskriva läkarna. De associeras med den typiska schablonbilden av en rationell och förnuftig man.²⁰ *Läkare och Läkekonster* kommer att användas för att analysera materialet.

---

16 Ling, Sofia, *Kärringmedicin och vetenskap: läkare och kvacksalverianklagade i Sverige omkring 1770-1870*, Uppsala, 2004.

17 Ling, Sofia, ”Kvinnlig och manlig läkekonst - Om ”kvacksalveri” och genus som analytisk kategori” i Andersson, Gudrun (red.), *Bedrägliga begrepp: kön och genus i humanistisk forskning*, Uppsala, 2000, s. 97.

18 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 15.

19 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 19-20.

20 Eklöf, *Motzi, Läkare och läkekonster*, Stockholm, 2010.

Eklöf som är en produktiv medicinalhistoriker har även skrivit en artikel om kampen mellan homeopatin och skolmedicinen i sin artikel *Läkekonst i Motvind*. Hon skriver här om det motstånd som homeopaternas reklam skapade under 1900-talet. Hon förklarar det som att det är en konsekvens av att skolläkarna inte lyckats fullständigt utesluta homeopatisk praktik i samhället utan då istället riktat sin uppmärksamhet mot de områden de kunnat. I detta fall deras reklam.²¹ Artikeln kommer att användas för att contextualisera materialet i analysen.

I Eva Palmblads bok *Sanningens Gränser* analyseras det uppsving av alternativa läkekonster som tog fart under sekelskiftet 1900 och framåt. Hon utgår från premissen att medicin är ett normativt system vars syfte är att avgöra vad som är rätt och fel och i och med det måste sanningens gränser ständigt konkretiseras, eller annorlunda uttryckt: vad som ska anses vara legitim läkekonst måste konkretiseras. Detta legitimeringsarbete är tvåfaldigt där det dels rör sig om att hålla skolmedicinen fri från vad som i sammanhanget anses vara fel och för det andra så måste teorier som är oförenliga med den etablerade systematiskt bekämpas. Sanningens gränser måste därmed först konstrueras och sedan vidmakthållas.²² Tillsammans med Eklöf har Palmblad bidragit med den mest relevanta forskningen för mitt syfte. Jag kommer använda mig av hennes verk i både min bakgrund och min undersökning.

För att bredda forskningsläget följer här även utländsk litteratur. De holländska och tyska historikerna Willem de Blécourt och Cornelia Osborne skriver i artikeln "Women's Medicine, Women's Culture: Abortion and Fortune-Telling in early Twentieth-Century Germany and the Netherlands" om kvinnors intresse av och engagemang i bl.a. alternativmedicin under det tidiga 1900-talet. De menar att det var en vanlig tanke bland manliga läkare att kvinnor tenderade att intressera sig för det emotionella och ytliga och att de därmed hyste fientlighet till det vetenskapliga. De menar att det är svårt att generalisera utifrån det material som finns och att det inte går att säga att samtliga eller ens en majoritet av läkarna tyckte så, men det är rimligt att anta att kvinnor i större utsträckning förkastade den konstruerade dikotomin mellan skolmedicin och

---

21 Qvarsell, Roger & Torell, Ulrika (red.), *Reklam och hälsa: levnadsideal, skönhet och hälsa i den svenska reklamens historia*, Stockholm, 2005.

22 Palmblad, 1997, s. 10.

”kvacksalveri”. Författarna menar att skälet till det kvinnliga intresset av alternativmedicin bl.a. var en produkt av att de utslöts från universitetsstudier.²³

Artikeln berör material ifrån Tyskland och Holland, men eftersom undersökningen utgår ifrån strukturella företeelser som sträcker sig över nationella gränser så finns det goda skäl att tro att den vore relevant för Sverige också.

1.4. Teori och metod

Jag tänker använda mig av Pierre Bourdieus fältteori som ett analysredskap för att undersöka den medicinska maktkampen. Bourdieu vill förklara hur vissa individer eller grupper i ett samhälle kan lyckas bättre än andra och utgår ifrån att där det finns konkurrens om något objekt så finns där ett *fält*. För att upprätthålla en auktoritativ position inom ett fält eller skapa inflytande till sin egen så krävs *kapital* av olika arter. Jag kommer dels att utgå ifrån Bourdieus verk *Homo Academicus* för att få inblick i hur analysen utförs och dels Donald Broadys verk *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* för att få inblick i Bourdieus begreppsapparat. I analysen kommer jag framför allt att använda mig av Broady.

Bourdieu's texter kommer vidare tjäna som både teori och metod för min undersökning. Rent metodiskt kommer jag försöka identifiera vad för strategier för att ansamla kapital som materialet avslöjar genom en textanalys, varefter det kommer följa en undersökning av det medicinska fältet.

För att bredda undersökningen kommer jag även utföra en genusanalys för att klargöra den roll som könstillhörighet haft i kampen om gränsdragningarna för den akademiska medicinen. Här kommer Sofia Lings bok *Kärringmedicin och Vetenskap* tillsammans med hennes artikel ”Kvinnlig och manlig läkekonst – Om ”kvacksalveri” och genus som analytisk kategori” tillämpas. Ling menar att bilden av ”kvacksalvare” som irrationella och oförnuftiga i kontrast till läkarna som rationella och kloka implicerar en genusfärgad diskurs. Schablonbilden av kvinnor påminner om den som tillskrevs ”kvacksalvarna” och det rationella mansidealet hade en nära koppling med den ideale läkaren.

---

23 Blécourt, Willem de & Osborne, Cornelia, ”Women's medicine, women's culture: abortion and fortune-telling in early twentieth-century Germany and the Netherlands”, *Medical History* (1999) 43(1999)3, s. 376-392.

Bourdieu's Fältteori

Fält

Fält utgörs mer i detalj av relationer mellan olika aktörer som vill få tolkningsföreträde eller konkurrensfördelar. Aktörerna utgör en avgränsad grupp som strider för något som de har gemensamt, men alla sociala sammanhang utgör inte fält utan snarare karaktäriseras de av en hög grad av specialisering.²⁴ För att illustrera det säger Broady: ”Den som skriver julklappsverser träder inte därmed in på det litterära fältet”.²⁵ Bourdieu publicerade flera studier av fält i Frankrike, där ibland ett över de parisiska universitetsprofessorernas konkurrensfält vilket också är föremålet för hans studie i *Homo Academicus*.²⁶

Fält kan väldigt grovt uppdelat beröra politik, ekonomi och kultur. Det politiska fältet utgörs av inflytande över regler, det ekonomiska berör tillgång till materiella resurser och det kulturella ämbeten, titlar, och annat som är socialt konstruerat. Eftersom medicin och vård är en så bred och betydelsefullt företeelse i ett samhälle så kommer jag att analysera flera fält och deras inbördes relation.

Kapital

Varje fält har en sorts kapital applicerat till sig. Det ekonomiska har materiellt kapital som pengar och det politiska och kulturella har socialt kapital såsom nätverk, utbildning och utvecklad förmåga att uttrycka sig i tal och skrift. Det sociala kapitalbegreppet utgår från företeelser som ges betydelse genom att människor tillskriver dem ett värde. Det kulturella kapitalet är bredare än det sociala då dess värde står i relation till rådande värderingar och intressen.²⁷

Det är en specifik sort av symboliskt kapital som dominerar i ett land, eller som Bourdieu formulerar det: ”Ärevördiga institutioners anseende eller kultiverade människors språkbruk representerar kulturellt kapital”²⁸. Kulturellt kapital är alltså knutet till en viss diskurs och till

---

24 Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi*, Stockholm, 1990, s. 270-272.

25 Broady, 1990, s. 170.

26 Broady, 1990, s. 171-173.

27 Broady, 1990, s. 271.

28 Broady, 1990, s. 171.

utvecklingen av samhällsliga institutioner. Dess värde kan även beskrivas utifrån dess historiska ursprung då det kulturella kapitalet kan öka i värde genom att "lagras". Exempel är titlar, examina, lagar, förordningar och kanske mest relevant för mina ändamål: institutioner, vilka sammanhänger med skrivkonsten, tryckeriteknikens och utbildningsväsendets utveckling.²⁹ Angående en specifik form av kapital, akademiskt kapital säger Bourdieu:

Academic capital is obtained and maintained by holding a position enabling domination of other positions and their holders, such as all the institutions entrusted with controlling access to the corps [...] this power over the agencies of reproduction of the university body ensures for its holders a statutory authority, a kind of functionrelated attribute which is much more linked to hierarchical position than to any extraordinary properties of the work or the person [...].³⁰

Min undersökning kommer delvis att beröra vad Bourdieu kallar akademiskt kapital, men eftersom det är en form av kulturellt kapital så kommer jag för enkelhetens skull referera till det som det senare.

Strategier

Kapitalteorin förutsätter att de olika arterna av kapital är flexibla och att det ständigt pågår en strid om dem. Olika grupper använder sig av diverse *strategier*, dels för att upprätthålla eller öka värdet på sitt egna kapital men även för att hindra andra grupper från att göra detsamma. En av de vanligaste strategierna är konverteringsstrategin där en viss sorts kapital utnyttjas i syfte att ansamla mer av en annan. Exempel som Broady framför är en intellektuell som gifter sig för pengar eller en småföretagare som betalar för sin dotters lärarutbildning. I det tidigare fallet är det en konvertering av kulturellt kapital till ekonomiskt kapital och det senare är det fråga om ekonomiskt kapital som omvandlas till utbildningskapital.³¹

---

29 Broady, 1990, s. 270.

30 Bourdieu, Pierre, *Homo academicus*, Cambridge, 1988, s. 84.

31 Broady, 1990, s. 181-182.

Habitus

Habitus är ett system av dispositioner eller fallenheter varigenom människor handlar och tänker i sociala sammanhang. Det är en produkt av deras förflutna liv, föreställningar och handlingar. Alla människor har i kraft av sin egen existens ett habitus men vissa former värderas högre än andra.³² Broady uttrycker det på följande sätt: ”var och en av oss är begåvad med en habitus, men det är marknaden som avgör vilka ingredienser i och effekter av denna habitus som kan fungera som kapital”.³³ Habitusbegreppet är alltså intimt förankrat med kapitalteorin.³⁴

Genusvetenskaplig metod

Med hjälp av Sofia Lings bok *Kärringmedicin och Vetenskap* och hennes artikel *Kvinnlig och manlig läkekonst* kommer jag även analysera materialet ur ett genusperspektiv. Ling inleder med premissen att kvacksalveri är en social konstruktion och inte något som självständigt går att observera. Begreppet förutsätter att det finns en motsats som är verklig vetenskap. Det är alltså skapat av de som ogillar fenomenet och därmed är det också värderande. Syftet med hennes avhandling är att analysera de konflikter och motsättningar som gett upphov till begreppet kvacksalveri.³⁵

Ling utgår ifrån Joan Scotts genusteoretiska modell där vad som anses kvinnligt respektive manligt präglas av motsatser och kategoriseringar och kommer till uttryck i språket.³⁶ I de tidskrifter hon analyserar framställs ”kvacksalveri” som associerat till kvinnliga ”kärtingkurer” och läkevetenskapen som något manligt – manligt mycket eftersom det endast var män som erhöll tillgång till universitetsstudier.³⁷ Läkarnas verksamhet beskrevs vidare som rationell och förnuftig och kvacksalvarnas som irrationell och oförnuftig. Genom dikotomier så som kunskap mot okunskap, hederlighet mot oärlighet och säkerhet mot fara konstruerades en social skillnad mellan manligt vetande representerat av en lärd samhällsklass och den kvinnliga, folkliga pöbeln. Vid analyser på en diskursiv nivå har kvinnor tillmätts ett lägre värde än män och det var därmed

---

32 Broady, 1990, s. 228.

33 Broady, 1990, s. 229.

34 Broady, 1990, s. 229.

35 Ling, 2004, s. 13-14.

36 Ling, 2000, s. 98.

37 Ling, 2000, s. 105.

meningsskapande när läkarskribenter använde sig av begrepp så som "kärringmedicin" eller "kärringkurer".³⁸

---

38 Ling, 2004, s. 62-63.

2. Bakgrund

Dagens medicin vilar på förutsättningar som endast är omkring 150 år gamla medan medicin som verksamhet har funnits i mer än 2000 år. I äldre tid var gränsdragningen gentemot andra kunskapsfält inte lika rigid som den blev i samband med den institutionalisering som skedde under 1800-talet och de förändringar som ägde rum dessförinnan var primärt av kvalitativ karaktär. Skiftet för 150 år sedan var däremot fundamentalt annorlunda – det innebar en radikalt förändrad syn på medicinens syfte och funktion. Det berörde alltså inte endast medicinsk praktik utan även människosyn och synen på sjukdom och hälsa. Läkarens utbildning kom att präglas av uppkomsten av sjukhus och förändrade möjligheter till forskning. Denna förändring sammanhänger med 1800-talets naturvetenskapliga upptäckter och teknikens framsteg. Kort sagt: medicinen blev nu en naturvetenskaplig verksamhet snarare än en humanistisk. Den nya medicinen hade även inverkan på ett högre plan genom att den hävdade tolkningsföreträde över de andra mer traditionella formerna av sjukdomsbot.³⁹

2.1. Sjukvårdens utveckling i Sverige

Människor har i alla tider drabbats av sjukdomar och även utan läkare har de sökt svar på det oförklarliga lidandet. Efter att Sverige under 1500-talet blivit evangelisk-lutherskt upplöstes de katolska klostren och därmed munkarnas och nunnornas medicinska engagemang. Mot slutet av 1700-talet fick prästen rollen som läkare, dels eftersom han hade nära kontakt med församlingen och dels eftersom han var bland de få som erhöll en högre utbildning.⁴⁰ Läkarna som skrå tillhörde prästeståndet. 1688 nämns för första gången i officiella dokument *Provincial Medici*, alltså en provinsialläkare som hade ansvar för ett distrikt. Det förblev dock länge endast en officiell reform som hade få reella konsekvenser, problemet var framför allt ett statligt ointresse och dålig avlöning. Det fanns då 20 provinsialläkare i Sverige varav tolv var från utlandet. Med tiden ökade antalet läkare: 1773 fanns det 32 provinsialläkartjänster, drygt 50 år senare var det 47 och under det tidiga 1900-talet var det 115.⁴¹

---

39 Broberg, 2008, s. 315.

40 Engman, 1990, s. 14.

41 Engman 1990., s. 15.

Under det tidiga 1800-talet fanns en mångfald av olika medicinska fält. Den akademiska medicinen var bara en i mängden där homeopati, elektroterapi och hypnos i princip var lika inflytelserika. Inget av de olika fälten förmådde att hävda någon särställning över de andra, utan snarare präglades de av en viss samexistens. Det var inte ovanligt att patienter kunde hänvisas till någon som utövade en konkurrerande lära då den egna kuren inte gav resultat. En bidragande faktor till samvaron kan förklaras av att de ofta hade samma bakgrund. Skillnaden var framför allt praktisk medan teorin och människosynen i mångt och mycket var enhetlig. Den enhetliga teorin som alla inriktningar delade var humoralpatologin, alltså läran om de fyra kroppsvätskorna: blod, slem, gul galla och svart galla. Utgångspunkten var att människas välmående förutsatte att vätskorna var i balans. Det balanserade tillståndet kallades *eukrasi* och kontrasterades mot den obalanserade *dyskrasin*. Läran går tillbaka till antiken och även om den kom att förändras och modifieras i takt med tiden behöll den sin konceptuella struktur.⁴²

Fram till 1800-talet hade medicinen en humanistisk karaktär som byggde på en syn på människan som en levande och unik gestalt. Enligt vissa praktiker så krävdes det kunskap om den sjukes psykiska, moraliska och sociala predispositioner. Sjukdomar kunde vara grundade i såväl den fysiska kroppen som i personens sociala, moraliska eller mentala omständigheter. Ofta rörde sig då om ett samspel mellan flera olika områden. Sett i större perspektiv innebar det att en och samma sjukdom kunde ha olika orsaker och olika sjukdomar kunde ha samma orsaker.⁴³

Distinktionen mellan naturtroende läkare och intervenerande läkare har en viss betydelse i debatten om förmodern medicin. Den naturtroende läkaren behandlar men låter naturen bota och intar därmed rollen att tolka den och rådge utifrån den. Exempel på råd och tolkningar är förslag till förändrad diet, kroppsövningar eller massage. Sjukdomen sågs utifrån det perspektivet inte nödvändigtvis som något negativt utan snarare som kroppens försök att återhämta sig. Den intervenerande läkaren företrädde aktiva ingrepp hos sjuka bl.a. genom åderlåtning eller tillförandet av preparat där kvicksilver var speciellt vanligt. De två metoderna kom att separeras allt mer från mitten av 1800-talet då tron på naturens helande kraft kom att kallas naturläkekonst och den aktivt

---

42 Broberg, 2008, s. 315-316.

43 Broberg, 2008, s. 317, 320.

intervenerande medicinen integrerades i den akademiska medicinen. Den föregående blev allt mer marginaliserad och den senare blev norm.⁴⁴

Den förnuftsdyrkan och industrialisering som kom att prägla Europa efter upplysningen gav naturvetenskaplig verksamhet en hög status. Läkarens status steg efter 1800-talet och vid sekelskiftet hade denne samma ställning som domare, biskopar eller borgmästare. Utöver det, så såg människor upp till dem i kraft av deras unika kunskap om sjukdom. Vid det här laget var deras auktoritativa position etablerad. Läkarnas elitism relaterades ofta med den allt mer förekommande rasbiologiska tanken och snart kom de att bli en förebild som t.o.m. kunde ha handlingskraft i politiska frågor.⁴⁵ Industrialiseringen hade även konsekvensen att sjukvården effektiviserades med fokus på ett bättre utnyttjade av resurser, men detta skedde på bekostnad av att den enskilda patienten och dess unika villkor allt mer kom att försummas.⁴⁶

1915 trädde en ny lag i kraft gällande vilka som var behöriga att utöva läkekonst i Sverige. Den kom omedelbart att kritiseras av läkarna som ansåg att den var allt för tandlös och att den inte skulle ha några reella konsekvenser.⁴⁷

2.2 Homeopatins utveckling och etablering

Homeopatins allra äldsta tankegångar är knutna till Hippokrates (ca 460-370 f.Kr.) och kom att utvecklas vidare av den medeltida schweiziske naturfilosofen och medicinska tänkaren Paracelsus (1493-1541). Men det är först kring sekelskiftet 1800 där den börjar få den karaktär som är relevant för min undersökning.⁴⁸ Det tidiga 1800-talets medicinska mångfald kan rent idéhistoriskt tolkas som en reaktion mot upplysningens materialism, där en romantisk medicin grundad i en idealistisk människosyn fick mer utrymme.⁴⁹

Den nya karaktären som humoralpatologin kom att få var en produkt av den tyske läkaren Samuel Hahnemann verk *Organon der rationellen Heilkunde* publicerat 1810. Han reagerade mot dåtidens

---

44 Broberg, 2008, s. 320.

45 <http://www.lakartidningen.se/Functions/OldArticleView.aspx?articleId=5323> – 11/12-15.

46 Engman, 1990, s. 104-105.

47 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 112.

48 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 22.

49 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 22.

medicinska teorier och praktiker som han ansåg antingen för spekulativa eller för blodiga och giftiga. I hans verk redogör han för den homeopatiska lärans mest grundläggande teser och om läkarens uppgifter och plikter. Homeopati översatt från de grekiska begreppen *homeo* och *pathos* betyder ”liknande lidande” och kan sammanfattas under följande principer:

- 1.) Ett läkemedel som botar en sjuk kan ge en frisk samma symtom som den sjuke. Detta sammanfattas under ”liknande botar liknande” eller *similia similibus curantur*. Alltså testas läkemedel på friska personer som får redogöra för vilka symtom som uppkommer.
- 2.) Vilket läkemedel som används för vilken sjukdom är beroende av personens individuella symtom. Det läkemedel som i utspädd form ger en frisk person samma symtom som den sjuke ska ges till den sjuke i utspädd form.
- 3.) Läkemedel ska ordineras i så liten dos som möjligt. Homeopatiska läkemedel framställs genom t.ex. läkeväxter, animaliska substanser eller mineraliska ämnen som späds ut i vatten i flera omgångar.⁵⁰

Slutligen så kan homeopati väldigt grovt och generaliserande delas upp i två kategorier: den första, klassiska, sätter fokus på icke-materiell läkekraft och är esoterisk till sin karaktär. De utan läkarutbildning kallas generellt för *klassiska homeopater*, alternativt hahnemannska homeopater, då de i likhet med Hahnemann ställer sig emot läkemedel av sammansatta substanser. Den andra kategorin utgår ifrån etablerade medicinska diagnoser och brukas snarare av *legitimerade homeopater*. Enligt denna lära är det accepterat att använda sammansatta substanser. Även idag så associeras läkare som utövar homeopati med den senare sorten.⁵¹

Under 1800-talet kom Hahnemanns tankar att spridas utanför Tyskland. Först Frankrike, sedan övriga Europa och slutligen till bl.a. USA, Latinamerika och Indien. Resultatet blev en organisering bland de homeopatiska läkarna genom tidskrifter, apotek, kliniker, sjukhus samt forskning med bidrag från såväl privata aktörer som stater.⁵² Även i Sverige kom homeopatin att få utrymme i och

---

50 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 26-27.

51 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 29.

52 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 30.

med Hahnemanns inflytande, men den fick en förhållandevis liten roll inom akademien. Under det tidiga 1900-talet kom dock intresset att öka avsevärt.⁵³

---

⁵³ Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 33.

3. Alternativmedicin eller hälsofara: en kamp om förtroende

Jag kommer nu att presentera och analysera ett antal artiklar i tidskrifterna *Hygienisk Revy* och *Homeopatisk tidskrift* med fokus på de argument som anförs för och emot olika medicinska synsätt, behandlingsmetoder och praktiker. Med hjälp av Bourdieus fältteori undersöks de olika strategier som används för att samla och artikulera kapital på det medicinska fältet. Artiklarna kommer inte att presenteras kronologiskt utan upplägget kommer att vara tematiskt.

3.1 Homeopaternas strategier för att skapa kapital

Åberopandet av den gemensamma historien

Att legitimera maktanspråk och centralisering genom att åberopa en gemensam historia är något som präglat Europa och inte minst Sverige sedan länge. Eric Hobsbawms "invented traditions" är ett exempel på ett redskap som bidragit till synliggörandet av konstruerade nationalistiska företeelser som gärna tas för givet. I *Homeopatisk tidskrift* förekommer flera försök till att knyta de samtida homeopaternas verksamhet till en större och gemensamt kontext. Det betyder inte nödvändigtvis att de fakta de tar upp är falska eller påhittade, men som *strategi* är det ett aktivt försök att styrka den egna positionen, eller annorlunda uttryckt: att skapa kulturellt kapital. Åberopandet av en gemensam historia kan ske på flera sätt, t.ex. genom historiska personer, institutioner, läror eller traditioner.

I Hjalmar Selldén artikel "Uttalanden om homeopatien" från 1916 refereras Samuel Hahnemann till som den homeopatiska lärans grundare som återupptäckt Hippokrates och Paracelsus läror. Denne ansågs, framhåller han här, länge som en av Tysklands mest högaktade läkare innan den skolmedicinska ortodoxin störtade hans karriär. Han hänvisar även till flera samtida akademiska auktoriteter och läkare i Frankrike, Italien, Tyskland och Ungern som uttalat sitt stöd för homeopati.

Hahnemann beskrivs i uteslutande positiva termer som den ”högaktade” och ”bland de mest bildade och aktade”⁵⁴.

H. W. Sjögren ger i en artikel från 1923 ett referat av boken ”Hippokrates och hans tid” av Ernst Nachmansson om homeopatins ursprung och lyfter fram Hippokrates som lärans äldsta förgrundsgestalt. Hippokrates ska, betonar han, ha sagt: ”genom det liknande uppstår sjukdom, genom det liknande, som tillföres, blir man frisk från att vara sjuk; genom att taga kräkmedel upphör kräkning”. Han understryker Hippokrates relevans i samtiden och nämner att det fortfarande 1840 var brukligt att universitetsprofessorer i praktisk medicin refererade till Hippokrates verk i sina föreläsningar.⁵⁵ Vidare erinrade han om att den hippokratiska eden vilken manade till att utöva läkekonsten i enlighet med ”erfarenheten, vetenskapen och mogen prövning” och avlades av läkare under antiken. Ända fram till 1887 var en kristen variant av den obligatorisk för alla läkare.⁵⁶

Bourdieu säger att ”Namnet utgör i sig en makt”, det är ”en symbol och en garanti för beskydd, en symbol och en garanti för heder och prestige”.⁵⁷ I såväl Selldéns som Sjögrens texter bevisas detta omgående. De många referenserna till Hahnemann, Paracelsus och Hippokrates i samband med homeopati har två funktioner: för det första så bidrar de till att knyta homeopatin närmre skolmedicinen eftersom alla tre ovannämnda tillhör en gemensam medicinalhistoria. Hippokrates anses t.ex. allmänt vara medicinens fader. För det andra beskrivs de tre karaktärerna som under sin tid som erkända och respekterade samtidigt som de, i någon mån, var homeopater. Homeopati borde alltså ha ett värde i sig. Vidare försöker artikelförfattarna aktualisera de historiska auktoriteterna genom att hänvisa till Hippokrates sentens om att ”lika botar lika” och den hippokratiska eden. I stort uppvisar artiklarna flera strategier för att skapa kulturellt kapital genom att vädja till homeopatins arkaiska och, med skolmedicinen, gemensamma ursprung. För att återknyta till Bourdieu tjänar de historiska auktoriteterna som återopas som en symbol för skydd, heder och prestige. Det kulturella kapitalet har egenskapen att kunna lagras och blir på så sätt mer värdefullt. Det är ett skäl till att det är strategiskt att knyta historiska personligheter och institutioner till sin verksamhet i legitimerande syfte.

---

54 *Homeopatisk tidskrift* 1916, no. 2, s. 37 (citad samma sida).

55 *Homeopatisk tidskrift* 1923, no. 30, s. 12 (citad samma sida).

56 *Homeopatisk tidskrift* 1923, no. 30, s. 14 (citad samma sida).

57 Broady, 1990, s. 199 (samtliga citat från samma sida).

Medicinsk överlägsenhet

De tidiga artiklarna uppvisar en tydlig polarisering gentemot skolmedicinen. Istället för att mana till kunskapsutbyte mellan eller en integrering av de skilda medicinska praktikerna så sker ofta angrepp mot skolmedicinen och ett försvar av homeopatins unika karaktär.

Thomas Skinner radar i sin artikel ”Allopati i motsats till Homeopati” från 1918 upp flera fall där patienter inte blivit botade av skolmedicin men där homeopatin lyckats. Han redogör vidare för skillnader mellan de båda skolorna och argumenterar för homeopatins överlägsenhet och framhåller att skolmedicinen utgår från sjukdomstillståndets fysikaliska eller objektiva symptom medan homeopatin grundar sig på människans subjektiva och översinnliga natur. Skolmedicinen förutsätter som han ser det ett rent fysikaliskt betraktelsesätt utan spår av andlighet medan homeopatin tar sikte både på det andliga och det fysikaliska. Vidare botar den aldrig sjukdomar eftersom dess företrädare inte sätter sjukdomen i förhållande till kroppen i kontrast till homeopatin som utgår från ett holistiskt perspektiv och inte bara behandlar sjukdomen så som den är benämnd utan kroppen i stort.⁵⁸ Skinners angrepp mot skolmedicinen sker på både teoretisk och praktisk nivå. På det praktiska planet fallerar skolmedicinen eftersom den botar sjukdomar istället för kroppen i stort. Det holistiska botandet är något som är centralt för den homeopatiska läran och står därmed i kontrast till skolmedicinen. På det teoretiska planet överträffar homeopatin skolmedicinen eftersom den bejakar kroppens själsliga och översinnliga natur.

I artikeln ”Varför äro medicinmännen mer intoleranta och ultraexklusiva än de övriga fakulteternas alumner?”, också den från 1918, skriver den ovan nämnde Selldén om diskrimineringen mot homeopatin. Han inleder med en redogörelse för en sjukdom under medeltiden, som kallades sankt. Antons elden och som skördade många liv. Dåtidens läkare förmådde inte att varken behandla den eller förklara dess orsak, men de sjuka tillfrisknade när de behandlades i kloster av munkar. Munkarna bar runt på relikerna av helgonet S:t Antonius och därav fick sjukdomen sitt namn.⁵⁹ Sensmoralen i berättelsen är svårtolkad i Selldéns anekdotfyllda skildring, men han verkar mena att

---

⁵⁸ *Homeopatisk tidskrift* 1918, no. 13, s. 73, 79, 80.

⁵⁹ *Homeopatisk tidskrift* 1918, no. 12, s. 56-58.

naturvetenskap har en begränsad förklaringskraft och framhåller att ”naturlagarna äro icke lösningen på gåtan, ty de äro själva gåtan”.⁶⁰ Han fortsätter genom att påpeka:

Vi får heller inte glömma, att när vi som naturvetenskapsmän hava kommit till naturalhistoriens yttersta gränsstenar, så läsa vi på dessa följande inskrift: ”här börjar det övernaturliga”, det oändliga, det översinnliga, det meto-fysiska, som är en verklighet lika mycket som det fysiska, men det är icke tillgängligt för vanlig, fysikalisk undersökning. Denna gräns får icke överskridas, ”ty det gives mellan vetenskaperna en andelig ägofrid, som måste respekteras”⁶¹

I sina artiklar framträder Skinner och Selldén som förespråkare för en mer naturorienterad medicin och visar på dess företräden i jämförelse med skolmedicin. Det rör sig om försök att normalisera homeopatins mer andliga aspekter genom att dels sätta dem i en historisk kontext och dels genom att rent filosofiskt argumentera mot distinktionen mellan materiellt och andligt och i stället peka på fördelarna med ett holistiskt perspektiv där alla aspekter tas med. Som jag framhöll i bakgrundsavsnittet så fanns det en misstro till skolmedicinen under det tidiga 1900-talet. Att erbjuda sjuka en alternativ behandlingsmetod kan därmed tolkas som ett försök att skapa förtroende hos folket och därmed – för att anknyta till Bourdieu – som ett försök att skapa socialt kapital. Förtroende är något som är av fundamental relevans för läkare och läkekonstens utveckling.⁶² Eklöf pekar på att många homeopater även var präster under 1800-talet vilket vidare stödjer tanken att homeopati hade en mer spirituellt karaktär i dess tidiga skeden i kontrast till den sekulära skolmedicinen.⁶³

Att erhålla en vetenskaplig status

Naturvetenskap hade efter upplysningen fått en allt högre status, vilket gjorde det eftersträvansvärt att kunna kalla sig för vetenskapsman/kvinna. En strategi bland homeopaterna var därför att försöka ge sin verksamhet en vetenskaplig status. Det skulle nämligen innebära omfattande politiskt, ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital. Samtidigt ger denna strävan en bild av hur mäktiga konkurrenter det fanns på det medicinska fältet. I detta avsnitt kommer jag att analysera

---

60 *Homeopatisk tidskrift* 1918, no. 12, s. 60.

61 *Homeopatisk tidskrift*, 1918, no. 12, s. 59.

62 Eklöf, *Läkare och Läkekonster*, 2010, s. 119.

63 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 78.

homeopaternas försök att upphöja sin lära till vetenskap och vad detta innebar i termer av kapital och strategier.

De undersökta artiklarna visar på flera strategier för att erhålla det lukrativa kulturella kapital som en vetenskaplig status erbjuder. Selldén försöker i artikeln ”Vad en bildad människa bör veta om homeopati” från 1917 beskriva homeopati som en vetenskap bland de andra genom att hänvisa till empirism och logik som essentiellt för homeopati och genom att framställa den som fri från förutfattade åsikter och präglad av en vilja att tänka fritt och självständigt.⁶⁴ Logik och empiri är vedertagna naturvetenskapliga grundvalar och att knyta dem till homeopatisk praktik kunde förväntas skapa en tydligare association till skolmedicinen samtidigt som en vetenskaplig status skulle frigöra homeopaterna från skolläkarnas kvacksalverianklagelser. Både strategierna syftade till att skapa kulturellt kapital, som skulle kunna skapa politiskt och ekonomiskt kapital om homeopati blev en erkänd vetenskap.

Sjögren var en flitig skribent i *Homeopatisk tidskrift*. I artikeln ”Ett praktiskt sätt att lösa homeopatisjukhusfrågan” från 1916 diskuterar han behovet av ett homeopatiskt sjukhus i Sverige och hur ett sådant projekt ska kunna genomföras. Eftersom man inte kan räkna varken med ekonomiskt stöd ifrån staten eller tillräckliga privata donationer föreslår han att en eller två salar på landets lasarett ska reserveras för dem som önskar en homeopatisk behandling. Det skulle spara kostnader och samtidigt skapa samverkan mellan de olika läkarskolorna. Lasarettsläkaren skulle i kraft av sin roll som överläkare även ha rätt att kontrollera salarna och behandlingarna som utfördes.⁶⁵ Sjögrens strategi är att försöka sammanföra homeopatin med skolmedicinen på ett subtilt sätt. Hans förslag innebär att homeopaterna underkastar sig sjukhusets överläkare genom att överlåta chefspositionen, men samtidigt ges möjlighet att behandla patienter inom den statligt finansierade sjukhusvården och till att utbyta kunskap skolorna emellan. Detta sistnämnda kan ses som en strategi för att få skolmedicinens företrädare att ta homeopatin på allvar och implicerar att dessa har något att lära av homeopatin, vilket på sikt skulle kunna leda till en acceptans av homeopati som vetenskap.

---

⁶⁴ *Homeopatisk tidskrift* 1917, no. 7, s. 45-46.

⁶⁵ *Homeopatisk tidskrift* 1916, no. 4, s. 84-85.

Erik Eklöf beklagar i en artikel från 1931 med titeln ”Kritiken mot homeopatin” att homeopatin i så ringa utsträckning diskuteras och testas av det medicinska etablissemangen. Han framhåller här att homeopatins svartmålning framför allt haft två ödesdigra konsekvenser: för det första så har en kritisk utvärdering från skolmedicinens sida omöjliggjorts eftersom homeopatin är dömd i förväg och för det andra har homeopaterna inte getts tillfälle att försvara sin verksamhet i medicinska tidskrifter. Homeopati är vidare enligt Eklöf en strikt empirisk kunskap baserad på iakttagelser och erfarenhetsrön.⁶⁶ Han tar vidare avstånd från vad han ser som falska homeopater och föreslår följande lösning:

Skulle emellertid läkarkåren själv upptaga homeopatin för att, efter behövliga studier i ämnet, göra folket delaktigt av dessa välsignelser, skulle också den jordmån, vilken hitintills och alltjämt lämnar ett hart när outtömligt material för våra kvacksalvare, icke naturvetenskapligt och medicinskt bildade ”homeopater”, undandragas dessa och ett givande arbete skulle istället beredas åt åtminstone en betydande del av de läkare, vilka nu i vårt land sakna arbetsfält.⁶⁷

För att förhindra ”kvacksalvare” från att praktisera homeopati menar Eklöf alltså att verksamheten måste institutionaliseras och utbildningen förläggas till universitet. Även redan utbildade skolläkare borde utbildas i grundläggande homeopatisk praktik för att öka förståelsen.⁶⁸ Artikeln är från 1931 och ger uttryck för en annorlunda attityd gentemot såväl ”kvacksalveri” som skolmedicin än den som kommer till uttryck i äldre artiklar. Eklöf vill institutionalisera homeopatin och rensa ut de utövare som han uttryckligen kallar lekmän och ”kvacksalvare”. Han försöker på så sätt skapa en gemensam fiende till såväl, som han ser det, legitimerade homeopater och skolläkare. Fienden, eller motpolen, är de homeopater som han kallar ”kvacksalvare”. Det är en strategi för att skapa en makthierarki och därmed politiskt kapital. Kvacksalveri är rent juridiskt ett brott och genom att stämpla de olegitimerade homeopaterna som kvacksalvare vill han länka skolläkarnas kritik mot homeopatin i stort till de som han ser som obehöriga på detta verksamhetsfält. Utöver det så använder han sig av strategier som även förekommit i tidigare artiklar, som att försöka få till stånd ett närmande mellan homeopatin och skolmedicinen genom förslag om kunskapsutbyte och genom att hävda att homeopati i själva verket är en empirisk vetenskap.

---

⁶⁶ *Homeopatisk tidskrift* 1931, no. 62, s. 6, 4-5.

⁶⁷ *Homeopatisk tidskrift* 1931, no. 62, s. 8.

⁶⁸ *Homeopatisk tidskrift* 1931, no. 62, s. 8.

År 1931 publicerade *Homeopatisk tidskrift* en artikelserie om relationen mellan homeopati och skolmedicin, där även prominenta företrädare för den medicinska vetenskapen medverkade. Professor emeritus Carl Sundberg vid Uppsala universitet, som varit medlem i Nobelkommittén och redaktör för Svenska Läkarsällskapets tidskrift *Hygiea* fram till 1915⁶⁹, publicerade en artikel ”Några försök att intressera våra allopatiska läkare att pröva en del homeopatiska medel”, där han presenterar ett antal fall där han brukat sig av homeopatiska medel och med varierande resultat behandlat patienter. Han understryker att det enbart är charlataner som påstår att homeopatiska kurer kan bota allt. Sundberg som varit professor i patologisk anatomi och även sysslat med bakteriologi, menar att homeopatin ska ses som ett slags komplement till skolmedicinen och betonar att det ibland kan vara nödvändigt att ingripa kirurgiskt även om patienten erhållit en homeopatisk kur.⁷⁰

Liksom Eklöf gör Sundberg en skillnad mellan seriösa homeopater och charlatanerna, och han förespråkar liksom denne en samverkan mellan homeopati och skolmedicin, även om han starkare än denne betonar skolmedicinens förrangsställning. Att låta prominenta företrädare för skolmedicinen komma till tals i den egna tidskriften kan ses som en strategi för att markera öppenhet och dialogberedskap, vilket även detta kunde tänkas bidra till att stärka den egna verksamhetens ställning på läkekonstens fält. Detta var något nytt. Även Motzi Eklöf skriver om Sundbergs förhållandevis öppna attityd gentemot homeopatin, där han ska ha sagt att homeopatin hade en berättigad plats vid sidan om skolmedicinen.⁷¹

I en artikel från 1922 med rubriken ”Ett tidningsinlägg” bemöter den tidigare nämnde Sjögren den orättvisa och falska bild som målas upp av homeopati i andra tidskrifter. Framförallt kritiserar han en artikel skriven av K. Norén där homeopati beskrivs som ”systematiserat humbug”. Norén hade betecknat homeopatin som amerikansk och gett en nedvärderande beskrivning av homeopatisk praktik. Han liknar den vid försäljning av sockergryn och hävdade att de fall där patienter faktiskt återhämtat sig berodde på naturlig läkekraft. Allmänheten, menar han, måste varnas för homeopatins skadliga verkan.⁷²

---

69 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 119.

70 *Homeopatisk tidskrift* 1931, no. 63, s. 22-23.

71 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 128.

72 *Homeopatisk tidskrift* 1922, no. 26, s. 23-24 (citats s. 23).

Sjögren går punkt efter punkt igenom och vederlägger kritiken. Han betonar att homeopatins hemland vara Tyskland och inte USA och att grundaren Samuel Hahnemann var en av sin tids mest berömda läkare och mest lärda män.⁷³ Han understryker vidare att han delar Noréns attityd gentemot "kvacksalveri":

Beträffande kvacksalverikåren äro vi av samma åsikt, den rekryteras huvudsakligen av urspårade personer, som driva det som ett geschäft. Men där ingen åklagare är, där är ju ingen domare. Varför ingripa ej myndigheterna? "Lag om behörighet att utöva läkekonsten", Sv. Författningssaml. 1915 nr 362-3 ger anvisningar.⁷⁴

Sjögrens artikel är som nämnt från 1922, men redan här framträder en tendens till en ändrad strategi gentemot skolmedicinen. Han visar förvisso indignation över Eklöfs historiska okunskap och hans nedsättande ordval men försöker trots det närma sig honom på ett professionellt plan. Den kritik för kvacksalveri som homeopater blivit utsatta för borde, menar han, riktas mot de sanna charlatanerna och inte mot homeopatin som sådan.

3.2 Skolläkarnas strategier att skapa kapital

Skräckexempel

En metod som visar sig vara vanlig bland de skolmedicinska läkarna var att referera till skräckexempel där "kvacksalvare" skadat eller missvisat patienter genom sin praktik. Genom att associera "kvacksalvare" som grupp med ett skadligt beteende så förlorar de inte bara trovärdighet eller socialt kapital, utan skolläkarna framstår som det trovärdiga och rationella alternativet.

I läkartidskriften *Hygienisk revy* debatteras homeopatin från olika utgångspunkter. Professor Torsten Thunberg beskriver i sin satiriska artikel "Charlatanerlasarettet" från 1911 med målande språkbruk ett modernt sjukhus där förfina sjuksköterskor med nästan alltid ömt och kärleksfullt sinnelag vårdar patienter och där de välutbildade läkarna applicerar såväl teoretiska som praktiska kunskaper på de sjuka. Kunskapen är grundad på miljontals rön samlade under tidernas lopp och är essensen av utdestillerad erfarenhet. Han övergår sedan till att beskriva ett tankeexperiment där den

---

⁷³ *Homeopatisk tidskrift* 1922, no. 26, s. 24-25.

⁷⁴ *Homeopatisk tidskrift* 1922, no. 26, s. 25.

medicinska vetenskapens fiender fått makt och inflytande över sjukhusen. Salarna skulle fördelas mellan olika riktningar. Den ena skulle vara ämnad för elektriska behandlingar som omvandlar behandlingar till seanser, den andra skulle rymma hälsobedjare som försöker intala de sjuka att deras tillstånd bara var en inbillning och att de kunde botas enbart genom att inse den saken. Resultatet skulle bli att de sjuka skulle dö på alla tänkbara makabra sätt.⁷⁵

Thunbergs satir var riktad mot alternativmedicinen, vilken som han såg det representerades av "kvacksalvare" som sammantaget utgjorde landets största sjukhus. Personalen kunde räknas till hundratal och resultatet var elände och död.⁷⁶ Hans artikel syftar till att försvara den institutionaliserade sjukvården och sätta skräck i läsarna inför alternativmedicinska behandlingar. Dels framställs skolmedicinen i romantiserande termer där personalen beskrivs efter de bästa tänkbara dygderna, där ibland "kärleksfull", "öm", "kunnig", etc. För det andra så porträtteras de påstådda "kvacksalvarna" på det värsta tänkbara sättet - som charlataner som rent ut sagt är livsfarliga. Han kan genom sitt polariserande språkbruk vinna trovärdighet till sin medicinska tradition eftersom det inte ges något utrymme till ett mellanting. Ansluter man sig som patient till den kompetenta skolmedicinen så kommer man behandlas väl och kärleksfullt, men om man söker sig till "kvacksalvarna" riskerar man, direkt eller indirekt, att dödas. Trovärdigheten tolkad i fältteoretiska termer innebär en vinst i politiskt och kulturellt kapital eftersom han får större handlingskraft genom att utesluta sina motståndare och institutionen som han tillhör får ett högre anseende.

Thunbergs språkbruk avslöjar även rådande genusideal. Kvinnor som i stor utsträckning var uteslutna ifrån högre universitetsstudier begränsades inom vården till yrken som sjuksköterska eller barnmorska och erhöll därmed inte samma status som läkare.⁷⁷ I det romantiserade lasarett som Thunberg beskriver så var sjuksköterskorna "kärleksfulla", "ömma" och läkarna praktiskt och teoretiskt kompetenta. Ling skriver i sin bok *Kärringmedicin och vetenskap* om hur schablonbilden av "kvacksalvare" beskrevs med könsfärgad terminologi. Läkarna beskrivs av Thunberg som rationella och kunniga och "kvacksalvarna" som irrationella och inkompetenta, något som Ling

---

75 *Hygienisk revy* 1911, provnummer, s. 2.

76 *Hygienisk revy* 1911, provnummer, s. 3.

77 Blécourt, Willem de & Osborne, Cornelia, 1999, s. 376-392.

pekar på är traditionellt associerats med kvinnlighet och folklig läkekonst.⁷⁸ Även om Thunberg aldrig explicit drar någon parallell mellan ”kvacksalveri” och kvinnlighet så var det alltså en vanlig föreställning. De yrken som fanns för kvinnor inom den skolmedicinska sjukvården var, som framgår av Thunbergs artikel, helst begränsade till yrken med lägre status än de läkarna hade. Hos homeopaterna såg det i viss mån annorlunda ut. En av den tidens mest ansedda svenska homeopater var Klara Fransén, en kvinna. Hon var framför allt känd för att ha botat många patienter från spanska sjukan.⁷⁹ Fransén engagerade sig även i kampen mot ett olagligförklarande av homeopati och författade skrifter till riksdagsledamöter. Hon ska ha undrat om ”läkarna var till för de sjuka, eller var det tvärtom?”.⁸⁰

Ovetenskaplighet

Av samma skäl som homeopaterna ville få sin lära att ha en vetenskaplig status så ville skolläkarna beröva eller förhindra dem att erhålla den. Den legitimitet som skapas genom statusen vetenskapsman/kvinna innebar omfattande symboliskt och i vissa fall politiskt kapital i 1900-talets Europa. Modern medicin anses vara vetenskaplig och grundad på beprövad erfarenhet men vad vetenskap betyder i den kontexten är oklart. Det är heller inte klart om vetenskap i praktiken styrte medicinens utveckling. Ibland påstås det att den vetenskapliga medicinen har sin grund i antika Grekland och ibland under det sena 1800-talet. När den i själva verket blev en vetenskap är alltså en fråga om hur vetenskap definieras. Vetenskap handlar inte bara om hur man får kunskap om omvärlden utan är i lika hög grad en fråga om det sammanhang som kunskapen formuleras och får sin betydelse.⁸¹ Vidare var, som även framgått tidigare, kvinnor i större utsträckning än män uteslutna från universitetsstudier vilket visar på de könsroller som vetenskaplig verksamhet gav utlopp för. Det rörde sig alltså om något manligt och kontrasten var den kvinnliga ”kärringmedicinen” eller inom skolmedicinen yrken med lägre status som sjuksköterska.

Artikeln ”En homöopatisk maskkur.” från 1912 av Arvid Norgren är vid första anblick en kritik mot hur homeopaten och prästen Nils Liljequist och hans anhängare menade att mask i människokroppen ska borttas. Liljequist var en av irisdiagnostikens förgrundsgestalter som bidrog

---

78 Ling, 2004, s. 62.

79 <http://dagenshomeopati.se/2013/06/24/klara-fransen-en-sann-forkampe-for-homeopatin-sverige-2/> - 01/01-16.

80 Eklöf, *Homeopati i Sverige*, 2014, s. 108-109 (citatet på s. 109).

till att skapa ”iris kartan” varigenom man ansågs kunna diagnosticera patienter.⁸² Irisdiagnostiken utvecklades senare till allmän ögondiagnostik. Ur ett bredare perspektiv rör sig dock kritiken om ett mångfacetterat angrepp mot homeopati som verksamhet. Norgren nämner åtskilliga exempel på, i hans mening, homeopatins absurda praktik. Hans kritik riktas mot vad han menar vara den homeopatiska grundtesen: att kroppen bäst läker sig själv och att det enda som ska göras är att stimulera naturliga läkandeprocesser. Detta ser han som förklaringen till att homeopater hyser en stor skepsis mot konventionella läkemedel som de menar enbart förgiftar kroppen. I sin kritik riktar han sig särskilt mot homeopaten Liljequist som han tillskriver påståendet att ”[i] vår tid dör cirka 70 proc. av alla i vårt land en förtidig död till följd av doktors- och apoteksgifter”.⁸³ Samtidigt påpekar Norgren att den kur som Liljequist förespråkade i sig strider mot den homeopatiska läran och att den i själva verket är konventionell till sin karaktär. Om homeopaterna skriver han:

Man åtager sig gladeligen att bota »alla» sjukdomar, t.o.m. de mest svåra såsom lungsot och kräfta, men då det gäller en så enkel sak som att utdriva en benickemask, då måste man taga sin tillflykt till de eljes så förhånade och föraktade allopatiska läkemedeln!⁸⁴

Norgren avfärdar i artikeln även Selldéns påstående att företrädarna för skolmedicinen av ren partiskhet skulle avfärda homeopati och betonade att kritiken i stället berodde på denna läras ovetenskaplighet.⁸⁵

I en artikel från 1927 med rubriken ”»Homeopat» W. Persson, Stockholm” ges ett referat av en artikel i *Stockholms Tidningen* där en homeopat och frenolog, alltså en företrädare för den då populära uppfattningen att själsliga egenskaper sammanhänger med skallens form, i Stockholm som öppnat ett mottagningsrum beskrivs och intervjuas. Han hade rykte om sig att kunna bota cancer, eller som han själv ska ha uttryckt det ”Bota, visst inte [...] Jag tar bort den.” I artikeln beskrivs han genomgående som en fullkomlig charlatan som ska ha sagt att hjärtat är det man talar

---

81 Qvarsell, 1991, s. 62-63.

82 Jensen, Bernard, *Visions of Health: Understanding Iridology*, Avery Publishing Group, 1992, s. 8.

83 *Hygienisk revy* 1912, no. 4, s. 54-55.

84 *Hygienisk revy* 1912, no. 4, s. 55-56.

85 *Hygienisk revy* 1912, no. 4, s. 55, 57.

med eftersom man dör om det stannar. Vidare ska han ha använt sig av teaterkikare för att se in i patienters ögon för att fastställa vilka läkemedel som skulle ordinerars.⁸⁶

I artikeln ”Homeopatkvacksalvarnas härjningar i Lappmarken” från 1927 skriver signaturen ”bygdekorrespondent” om kringresande ”s.k. homeopater” och deras verksamhet. Jag tolkar det som en kritik mot framförallt olegitimerade homeopater. Artikeln tar främst sikte på situationen i Lappland där de påstådda homeopaterna kallas charlataner och likställs med cirkusartister, vilket artikelförfattaren dock tycker är en dålig jämförelse, eftersom cirkusartisterna ”ägna hela sitt liv åt sitt yrke.”⁸⁷ För att bli legitimerad homeopat krävs, menar hen, endast en tre månader lång utbildning och en inbetalning på 150 kronor per månad, och efter denna korta utbildning ansåg de sig kompetenta att konkurrera med kirurger och läkare. Vidare beklagas att förmögna änkor lät sig luras att skriva testamenten för att understödja de s.k. homeopaterna, vars verksamhet kan jämföras med ”spåkärringarnas”. Det som lockade folk att söka upp homeopater anges vara törsten efter det mystiska och att ”så ofantligt många som tilltalas av det outgrundliga och fantastiska.” Artikelförfattaren ifrågasätter homeopatin som vetenskap och ser den som en produkt av sekelgammal dogmatik och naturfilosofiska kammarspekulationer. Flera dödsfall tas upp som en konsekvens av ”kvacksalveriet”, och homeopaternas ansvarskänsla och moral ifrågasätts.⁸⁸

Samtliga tre artiklar angriper homeopati med utgångspunkten att den, direkt eller indirekt, är oförnuftig och därmed ovetenskaplig. Vetenskap associeras med förnuft, rationalitet och som Ling pekar på: manlighet. För att påvisa att homeopatin faller utanför dessa ramar används en rad olika strategier: den internationellt kände homeopaten Liljequist beskrivs som en hycklare som trots sitt fördömande av skolmedicinen brukar den själv, homeopaten W. Perssons verksamhet beskrivs på ett nedsättande vis och Lapplands kringresande homeopater liknas vid cirkusartister som utnyttjar lättlurade människor. Empirisk vetenskap associeras med laborativt arbete, experiment, logik, studier, etc. och allt det står i skarp kontrast till artikelförfattarnas beskrivningar av homeopaterna. Broady framhåller att Bourdieus fältteori innebär en kartläggning av de typer av strategier som används för att nå hegemoni på ett fält.⁸⁹ I dessa tre artiklar rör det sig alltså om strategier ämnade att underminera homeopatins trovärdighet och praktiska värde genom att visa att den inte motsvarar

---

86 *Hygienisk revy* 1927, no. 4, s. 52 (citat från samma sida).

87 *Hygienisk revy* 1927, no. 11, s. 138.

88 *Hygienisk revy* 1927, no. 11, s. 138-140 (citatet på s. 138).

rådande vetenskapsideal. Genom det sociala och politiska kapital som skolmedicinens företrädare hade som vetenskapsmän och statligt auktoriserade tjänstemän befäster de genom sin kritik sin hegemoni på det medicinska fältet i relation till den från deras horisont sett ovetenskapliga, omanliga och irrationella homeopatin.

De analyserade artiklarna uppvisar ett genusfärgat språkbruk. Det antyds här och var att det främst är kvinnor som känner sig dragna till detta "kvacksalveri" och luras att testamentera pengar till verksamheten. Men det finns även mer explicita exempel som exempelvis när homeopaterna i Lappmarken liknas vid "spåkärringar". Detta ligger i linje med schablonbilden av kvinnlig irrationalitet.

Homeopatins inbördes konflikter

För att underminera homeopaterna var det populärt bland skolläkarna att visa på oenighet hos dem. Om de inte förmår att skapa en gemensam praktik eller teori för sin verksamhet riskeras deras förtroende bland patienterna eftersom de framstår som oorganiserade och oförmögna att besitta någon objektiv eller riktig kunskap. Det i sin tur är ett steg i processen att beröva dem på trovärdighet och socialt kapital.

Artikeln "Homöopater emellan" av Arvid Norgren från 1912 belyser en inre strid mellan olika homeopatiska skolor. Han citerar den ovan nämnde pastor Liljequist som företrädare för den elektrohomeopatiska skolan då han kritiserar vad som kallas "Yankeehomöopater", alltså "homöopatiske läkare enligt Hahnemanns system". Liljequist hävdade att "yankeehomeopaterna" genom att inte ange ut innehållet i sina läkemedel ville förhindra kontroll av detta. Vidare manar han sina läsare att kräva skriftlig beskrivning av den diagnos och läkemetod som "yankeehomeopaten" utgått ifrån och erbjuder sig att själv göra en sådan kontroll. Norgren som ständigt pekar på "kvacksalveriets" faror framhåller ironiskt att han aldrig "kunnat tro, att pastor Liljequist och jag skulle kunna blifva ense i någon medicinsk fråga". Dessa "yankeehomeopater" saknade, betonar han, medicinsk utbildning och ägnade sig åt att sälja sockerpiller till höga priser.

Att detta ”kvacksalveri” ännu inte kriminaliserats berodde, trodde han, på att det fanns ett starkt ekonomiskt intresse i verksamheten.⁹⁰

Norgren är alltså starkt kritisk till såväl Liljequists homeopatiska metod som ”yankeehomeopaternas” och försöker i sin artikel utnyttja deras inbördes konflikter för att komma åt homeopatin som tradition. Han träder inte in i debatten för att försvara Liljequist utan för att genom honom angripa både honom och ”yankeehomeopaterna”. Det finns enligt honom inga bra homeopater utan alla är i någon utsträckning en fara för samhället. Att de har en konflikt emellan varandra bidrar bara till att hans position blir starkare eftersom han framstår som företrädaren för det rigida, trovärdiga och vetenskapliga alternativet till det alternativmedicinska egenintresset. Ekonomiskt egenintresse är just vad han verkar mena är det som driver homeopaterna och sett i ett fältperspektiv så innebär det i så fall en stor förlust av förtroende och socialt kapital gentemot patienterna. Man söker vård för att få hjälp, inte för att utnyttjas.

I en artikel i *Hygienisk Revy* från 1926 skriver en anonym författare under rubriken ”Professor Carl Sundbergs speciella homöopati” om hur Sundberg och flera andra som var engagerade i eller intresserade av homeopatisk praktik misstolkar Hahnemann. Sundberg ska ha sagt att det som skiljer homeopatin ifrån skolmedicin var att den förstnämnda förlitade sig mer på kroppens självläkande kraft. Detta var enligt författarens mening helt oförenligt med Hahnemanns idé om att naturen ej kunde övervinna en sjukdom utan hjälp. Sensmoralen i artikeln är att det rådde stor okunskap om vad homeopatins grundare egentligen stod för. Hahnemanns verk borde, framhåller artikelförfattaren ironiskt, översättas till svenska så att hans ”arrogans” och ”dogmatism” kunde synas.⁹¹

Om homeopaterna, som författaren verkar mena, inte ens besitter den grundläggande kunskapen om sin egen läras mest fundamentala teser så innebär det en förlust i kampen att få homeopati att verka vetenskaplig och trovärdig. Vetenskaplig praktik innebär i sin ideala form ett känslolöst utsållande av allt som inte är empiriskt berättigat och om det då saknas ett samband mellan dåtidens homeopaters praktik och Hahnemanns lära, så innebär det att det enbart kan vara vad han kallar ”dogmatism” som binder dem samman. Dogmatism är vidare något som är oförenligt med den

---

90 *Hygienisk revy* 1912, no. 2, s. 24-25.

91 *Hygienisk revy* 1926, no. 2, s. 32.

ständigt föränderliga vetenskapen där inget utan bevis får tas för givet. En central del av skolläkarnas habitus är just vetenskaplig prövning och det som strider mot den, i författarens mening, är den alternativmedicinska godtyckligheten och dogmatismen.

Denna rent teoretiska underminering är ämnad att vidare minska den så essentiella trovärdighet som läkare eller botare av olika slag förutsätter i sin praktik. Saknar patienten förtroende för den som är ämnad att hjälpa en så finns det inte längre någon möjlighet att behålla någon form av socialt kapital.

Lagstadgande

Fram mot 1930-talet fick artiklarna i *Hygienisk Revy* en förändrad karaktär. Kritiken mot ”kvacksalveri” börjar förekomma i mycket mindre utsträckning och den som väl förekommer handlar snarare om att lagstifta emot det snarare än att visa på dess ovetenskaplighet. Under 1910- och 1920-talet låg fokus på folkbildning men snart insåg skolläkarna att det inte var tillräckligt, utan det måste kombineras med en lagstiftning mot ”kvacksalveriet”. 1915 års lag visade sig vara tandlös och skolläkarna kallade den för ”en principiell legalisering eller ett frigivande av kvacksalveriet”. Så tidigt som 1923 börjar kraven på reform komma.⁹²

I artikeln ”Krav på revision av lagen rörande kvacksalveri” i *Hygienisk revy* 1934 refereras en diskussion mellan två läkare om ”kvacksalveriets” utbredning i Skåne och behovet av en klarare lagstiftning på området. De drar slutsatsen att ”kvacksalveri” är mindre utbrett i Skåne än förr men att det är svårt att helt utrota det eftersom det bedrivs i smyg. Framförallt rör det sig om kringresande homeopater och kiropraktiker. Skälet till att en mer restriktiv lagstiftning ännu inte trätt i kraft anges vara att ”det är en tröstlös historia att röra sig i” och att homeopaterna hade visst stöd i riksdagen. Ett av de största hindren är rent politiskt motstånd – en riksdagsman skulle ha sagt att han ”hört att läkare gjort sina patienter skada, men aldrig en kvacksalvare”. ”Kvacksalvare” kommer alltid att finnas så länge det finns människor som vill luras av dem, menar de. De båda läkarna konstaterade att människor lät sig luras av dessa ”kvacksalvare” och beklagade sig över de ”kloka gummor” som säljer salvor och kryddor till stora priser. Oftast rörde det sig dock om förhållandevis oskyldiga verksamheter som i sig varken hjälpte eller hämmade sjukdomar.

---

92 Palmblad, 1997, s. 75-76 (citatet på s. 76).

Problemet var att många av patienterna hellre sökte sig till homeopater än till legitimerade läkare, vilket kunde bidra till att förlänga sjukdomsförloppet och göra att många fick medicinsk vård för sent.⁹³

Ett annat problem som togs upp i *Hygienisk revy* gällde apoteksförsäljningen av medicin. Generaldirektör Nils Hellström försvarar i en artikel från 1934 med rubriken ”Vartåt syftar förslaget att sovra och kontrollera reklammedicinen?” ett förslag att reformera apoteksförsäljningen och bemöter den kritik som det rönt. Han betonar att många av de över 3000 apoteksmediciner som finns att tillgå och som marknadsförs med en omfattande reklam har otillfredsställande verkan. En inskränkande reglering av denna handel fick, menar han, inte ses som ett utslag av en ökad byråkratisering, utan det handlade här om åtgärder till folkhälsans förbättring. Han framhöll i detta sammanhang att ”de läkemedelsfabrikanter, som uträtta ett vederhäftigt och gott arbete [...] ha något som hälst att frukta”.⁹⁴

I en artikel från 1934 presenteras en sammanfattning av den danska statens reaktion mot kvacksalveriet under titeln ”Den nya danska läkarelagen och dess bestämmelser mot kvacksalveri.” Den nya danska lagen innebar striktare regler för medicinsk verksamhet och tydligare kriterier för när legitimation kunde återkallas. Personer som falskeligen påstod sig ha en läkarlegitimation bötfälldes och reklam för läkarverksamhet som saknade statlig legitimering var straffbar. Särskilt hårda straff drabbade dem som tidigare dömts för obehörig vård av sjuka.⁹⁵

Eftersom alternativmedicinen länge hade ett så starkt folkligt stöd, framförallt under 1900-talets allra tidigaste årtionden, så skulle en lagstiftning förmodligen inte vara till någon nytta. Dels så skulle människors behov av att söka sig till homeopater inte försvinna genom det och dels så skulle en sådan lag vara väldigt impopulär. Skolläkarnas strategi var istället att till en början försöka underminera den som vetenskap och genom folkbildning få den att framstå som farlig. Jag tolkar det som en medveten strategi att successivt ändra folkets attityd för att senare vid ett lämpligt tillfälle införa striktare lagar. På så sätt riskerar skolläkarna inte att förlora trovärdighet och genom det mista socialt kapital. Som framgår i ”Krav på revision av lagen rörande kvacksalveri” så hade intresset för homeopati minskat i Skåne när de två skolläkarna diskuterade en revision av lagen.

---

⁹³ *Hygienisk revy* 1934, no. 1, s. 1-2.

Förtroende är något essentiellt för medicinsk praktik och för medicinsk utveckling eftersom det fanns så många medicinska konkurrenter. Det krävdes mer än enbart en läkarlegitimation för att människor skulle lita på en och det är i detta sammanhang som läkarnas personliga egenskaper kom att bli relevanta, bl.a. de rationella och förnuftiga mansidealen.⁹⁶ Skolläkarna kunde alltså inte riskera det sociala kapital som förtroendet innebar och det är därför som diskussionen om en förnyad lagstiftning börjar tar plats först senare.

När homeopatin inte kunde uteslutas med lagar eftersom risken vad allt för stor så angreps den alltså med hjälp av andra strategier. Det är nu som förbud mot homeopatisk reklam diskuteras.⁹⁷ Detta påvisas även i artikeln ”Vartåt syftar förslaget att sovra och kontrollera reklammedicinen?” där ”kvacksalvarnas” rätt att göra reklam för sin medicin och rätten att sälja mediciner ifrågasätts. Återigen är det en medveten strategi ämnad att hämma homeopaternas trovärdighet och dessutom förmåga att utöva sin praktik utan att direkt lagstadga mot dem. Hellström är tydlig med att de läkemedelsproducenter som utövar ett gott och vederhäftigt arbete inte har något att frukta vilket implicerar att det är någon som har något att frukta, nämligen ”kvacksalvarna”.

---

94 *Hygienisk revy* 1934, no. 2., s. 27-28.

95 *Hygienisk revy* 1934, no. 7. s. 118.

96 Eklöf, *Läkare och läkekonster*, 2010, s. 119.

97 Palmblad, 1997, s. 59,

Qvarsell & Torell, 2004, s. 74.

4. Slutsats och sammanfattning

4.1 Slutsats

I denna uppsats har jag med Bourdieus fältteori som teoretisk utgångspunkt undersökt maktkampen på det medicinska fältet under det tidiga 1900-talet. Fältteorin visade sig vara en effektiv metod för att analysera just maktkampen mellan de två grupperna. Bourdieus omfattande begreppsapparat möjliggjorde att jag kunde tolka konflikten i termer av något mer än bara argument, då kapitalbegreppet är så mycket mer mångfacetterat. Som ett teoretiskt ramverk möjliggjorde den att jag kunde sätta materialet i en kontext för att måla upp bilden av det medicinska fältet. Ett enkelt uttalande kunde visa sig implicera så mycket mer. Vad som kunde gjorts bättre är en vidare utveckling av Bourdieus teori, då jag fick bortse från stora delar av den i min undersökning helt enkelt p.g.a. dess omfattning och uppsatsens begränsande utrymme.

För att repetera så utgick jag från följande frågeställningar: (1) Vad för strategier använde sig läkarna och homeopaterna av för att rättfärdiga sin respektive profession? (2) Hur utvecklas användningen av strategierna med tiden? (3) Vilka ideologiska tendenser framträder i debatten? (4) Vilken roll spelar genus i maktspelet?

Strategisk utveckling

Min undersökning har visat att skillnaden i strategi beror på de båda gruppernas position och makthierarki på det medicinska fältet, de har därav skilda förutsättningar och olika slags kapital att bruka i sin argumentering och vädjan till åhörare. Skolläkarna tillhör det medicinska etablissemang och hade universiteten med det kulturella och akademiska kapital som de innebar och staten med dess politiska och ekonomiska kapital på sin sida. Homeopati var visserligen inte en helt illegitim verksamhet eftersom det inte fanns någon lag som explicit förbjöd den och den hade t.o.m. ett visst politiskt stöd, men som det framgick var den under ett ständigt hot från skolläkarna. Däremot hade homeopaterna en mer folklig acceptans driven av dess, framförallt inledningsvis, mer esoteriska karaktär vilken erbjöd kulturellt kapital. Dessutom upprätthölls intresset för homeopati till stor del av det bristande förtroende som skolmedicinen drabbades av innan penicillinets

massproduktion. Dessa var alltså förutsättningarna och bristerna som grupperna präglades av och utgick ifrån i sin argumentering.

Homeopaterna brukade sig av olika strategier i sin argumentering vilket beroende på det rådande samhällsklimatet som också av naturliga skäl förändrades med tiden. Inledningsvis var det vanligt att polarisera sig mot skolmedicinen och peka på dess brister och på homeopatins överlägsenhet. Det förekom i de tidiga skedena att man framhävde och hyllade homeopatins mystiska läkekraft och att skolmedicinen inte tog hänsyn till kroppens holistiska karaktär. Det var även vanligt att man försökte närma homeopatins historia till en etablerad sådan, t.ex. genom att upphöja Hahnemann, Paracelis och Hippokrates till traditionens ställföreträdare. Detta visade sig även vara ett försök att skapa samhörighet med skolmedicinen eftersom t.ex. Hippokrates allmänt anses vara en av medicinens förgrundsgestalter.

Senare i materialet visas en radikalt annorlunda attityd gentemot skolläkarna som allt oftare kom att anklaga homeopaterna för att inte bedriva en vetenskaplig praktik. Homeopaterna lämnade då helt diskussionen om lärans esoteriska och mystiska karaktär bakom sig och fokuserade istället på att karaktärisera den som vetenskaplig och empiriskt grundad. Eftersom homeopati långt ifrån var helt enhetlig, åtminstone i jämförelse med skolmedicinen, så förekom fortfarande olegitimerade homeopater som framhävde lärans mer mystiska drag. Dessa utnyttjades för att skapa en gemensam motpol för såväl homeopaterna som skolläkarna. Det var alltså dessa olegitimerade homeopater som var de verkliga ”kvacksalvarna” enligt de legitimerade homeopaterna. Eklöfs forskning i *Homeopati i Sverige* stödjer att homeopaterna försökte närma sig skolmedicinen, men homeopaternas strategiändring från att framhäva lärans mystiska natur till att beskriva den som fullständigt vetenskaplig finns inte explicerad. Vidare är homeopaternas strategi att vända sig mot de olegitimerade homeopaterna för att skapa en gemensam fiende inte omtalad.

Skolläkarna påverkades även av det skiftande samhällsklimatet. Angreppen var av olika karaktär och var riktade såväl mot homeopatisk praktik som teori, men tjänade alla till att på så många sätt som möjligt underminera deras verksamhet. De presenterade åtskilliga skräckexempel där homeopatisk praktik lämnat patienter döda av sjukdomar som lätt kunnat botas av skolläkare och menade att detta skulle fortsätta om homeopaterna inte hindrades. Ett annars genomgående argument var att homeopati inte var en vetenskap som kunde mätas med skolmedicinen och för att

understödja det förde de ständigt fram nya argument för att påvisa detta. Man pekade på inbördes konflikter inom homeopatin för att visa på dess instabila grund, man redogjorde för vad de ansåg vara absurda praktiker och menade att dess teoretiska grund var dogmatisk. Slutligen blev det även vanligt att skolläkarna mer aktivt började förespråka ett konkret lagstadgande mot homeopatisk medicin och i de fall där det inte gick så underminerades istället dess förutsättningar som den homeopatiska läkemedelsindustrin och reklamen. Debatterna om olagligförklarande fick ett stort uppsving efter 1920-talet vilket jag tolkar som en medveten strategi, då man först ville fokusera på hälsoupplysning och inte lagstadgande eftersom skolmedicinen under 1900-talets allra tidigaste skeden hade bristande förtroende. Slutsatserna här är i stort förenliga med forskningsläget. Palmblad skriver rikligt om skolmedicinens olika sätt att angripa homeopaterna, däribland försök till lagförordningar och 1915 års faktiska kvacksalverilag. Både Palmblad och Eklöf nämner skolläkarnas försök till att underminera homeopaterna genom att försöka olagligförklara deras läkemedelsindustri och reklam. Men just den strategiska utvecklingen där man övergick från primärt ett upplysningsarbete till ett så påtagligt försök att göra homeopatin olaglig är något nytt. Såväl upplysningsarbetet som försöken att olagligförklara homeopati finns alltså omnämnda, men inte hur de förhåller sig gentemot varandra och varför det skedde ett sådant uppsving i debatten om olagligförklarande efter 1920-talet.

Även min sista hypotes som nämndes i inledningen får stöd av analysen. I och med hur mycket energi skolläkarna la ner på att polarisera sig mot homeopaterna så tyder de på att de sågs som ett reellt hot. Artiklar som kritiserade homeopati var väldigt vanligt förekommande under 1910- och 1920-talet. Homeopaterna visade sig alltså i stort vara en konstruerad motpol till vad skolläkarna ansåg att medicin inte var och därmed spelade konflikten dem emellan en viktig roll i gränsdragningen mellan skolmedicin och kvacksalveri.

Klass, genus och sekularisering

Angående ideologiska tendenser och genus så var för det första skolläkarna en del av en överklass, dels genom det kulturella kapital de fick i samband med att vara akademiker men även eftersom läkaryrket i sig kom att kunna jämföras med domare, biskopar eller borgmästare vid sekelskiftet. ”Kvacksalvarna” var alltså enligt dem inte endast ett hot mot patienterna utan mot det medicinska etablissemanget och därmed läkarnas tolkningsföreträdare och privilegierade status. Men denna

klassaspekt kom även att avspeglas i homeopaternas argumentation speciellt efter 1920-talet där olegitimerade och folkliga homeopater kom att bli föremål för kritik ifrån de mer etablerade.

För det andra så var bilden av läkaren starkt präglad av ett manlighetsideal och det var vanligt att homeopati och ”kvacksalveri” rent allmänt associerades med schablonbilden av kvinnor som irrationella och oförnuftiga. I materialet förekommer flera kommentarer som i varierande grad stödjer den tesen. Bl.a. jämförs ”kvacksalvare” med ”spåkärningar” och ”kloka gummor”. Eftersom läkaryrket i stort var ett manligt revir så fanns inte lika stort spelrum för kvinnor inom sjukvården, de skulle istället i idealfallet begränsas till att vara sjuksköterskor eller barnmorskor. Alternativmedicinen blev därför ett naturligt alternativ för medicinintresserade kvinnor.

För det tredje så uppvisar skolmedicinen en sekulariserande karaktär i kontrast till homeopaterna. Den vetenskapliga och ibland scientistiska attityd som präglade skolmedicinen gav inte utrymme för det som inte ansågs empiriskt förklarligt. Detta exemplifieras även i materialet, där homeopaterna t.ex. hänades genomgående för sin tro på mystisk läkekraft. Det stämmer även överens med forskningsläget i stort. Qvarsell skriver om hur religionens och metafysikens tid var över i och med 1800-talets vetenskapsdyrkan och där man istället med förnuftets och vetenskapens hjälp skulle förverkliga upplysningens ideal. Eklöf skriver om hur många homeopater även var präster under 1800-talet.

Slutsatserna här är förenliga med forskningsläget. Schablonbilderna av kvinnor som irrationella och mer benägna att intressera sig för det mystiska och emotiva och män som rationella läkare påvisas i flera fall och omnämns även i Lings och Eklöfs verk *Kärringmedicin och Vetenskap och Läkare och Läkekunster*. Med utgångspunkt i artikeln *Women's Medicine, Women's Culture: Abortion and Fortune-Telling in early Twentieth-Century Germany and the Netherlands*, så verkar även den internationella forskningen som är representerat i mitt forskningsläge peka på samma slutsats. Att konflikten även präglades av klasstillhörighet och att skolmedicinen var sekulär är likaså vedertaget.

Såväl forskningsläget som materialet stödjer min första hypotes, alltså att läkaryrket ska ha varit mansdominerat och framförallt tillgängligt för dem med hög social status. De skolläkare som finns representerade i materialet var samtliga män under den period som jag undersökt och dessutom impliceras det att kvinnor i idealfallet bör vara sysselsatta som sjuksköterskor eller barnmorskor.

Den andra hypotesen visade sig även rimlig - ”kvacksalveriet” associerades ofta med schablonbilden av kvinnor, och ett skäl till att kvinnor sökte sig till alternativmedicin är att de uteslöts ifrån universitetsstudier och inte kunde få utlopp för medicinintresse på annat sätt. Ett exempel är Klara Fransén.

Samtida relevans framtida forskning

Många av de argument som fördes av läkarna mot ”kvacksalvarna” under det tidiga 1900-talet är påfallande lika de som förs idag. Det rör sig om hälsofara och ovetenskaplighet, som påvisat i artikeln i inledningen. Konflikten har säkert ändrat karaktär under tidens gång men den är inte upplöst. Detta i sin tur tyder på att det finns fler stadier av det medicinska fältet och dess föränderlighet som kan analyseras. Detta inte minst under resten av 1900-talet eftersom min undersökning inte sträckte sig längre än till 1930-talet. Ett annat framtida område för forskning vore en mer utvecklad fältanalys, då en brist med min uppsats är att jag inte förmått att utveckla Bourdieus fältteori till fullo. Det finns flera kapitalvarianter som kan brytas ner ytterligare för att få en ännu bredare insikt i fältets struktur.

4.2 Sammanfattning

För att repetera uppsatsens syfte så rör det sig om att med fokus på debatten mellan företrädare för skolmedicin och homeopati analysera det maktspel som präglade det tidiga 1900-talets medicinska fält. Maktspelet präglades av en kamp om tolkningsföreträde av medicinsk praktik. Skolläkarna ville bevara sin höga status som riskerade att minska p.g.a. de folkligt populära homeopaterna. Materialet talar för att homeopaterna sällan gjorde direkta angrepp mot det medicinska etablissemangen och speciellt inte i artiklarna som publicerades efter 1920-talet. Där betonades istället samexistens och utbyte. Centralt i denna konflikt är kampen om socialt och kulturellt kapital. Det kulturella kapitalet tjänade till att försvara och rättfärdiga en grupps status och roll i samhället medan det sociala snarare berörde det så essentiella tolkningsföreträdet och förtroendet.

5. Referenser

Källor

Homeopatisk tidskrift, Sollefteå, 1915-1935

Hygienisk revy: populär tidskrift för hygieniskt upplysningsarbete, Lund, 1912-1973

Litteratur

Blécourt, Willem de & Osborne, Cornelia, "Women's medicine, women's culture: abortion and fortune-telling in early twentieth-century Germany and the Netherlands", *Medical History* (1999) 43(1999)3, s. 376-392

Bourdieu, Pierre, *Homo academicus*, Cambridge, 1988

Broadly, Donald, *Sociologi och epistemologi: om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm, 1991

Broberg, Gunnar (red.), *Til at stwdera läkedom: tio studier i svensk medicinhistoria*, Lund, 2008

Eklöf, Motzi, *Homeopati i Sverige: en kontroversiell medicinhistoria*, Stockholm, 2014

Eklöf, Motzi, *Läkare och läkekonster*, Stockholm, 2010

Engman, Sam, *Läkekonst och kvacksalveri: ett konfliktområde*, Strömsund, 1990

Jensen, Bernard, *Visions of Health: Understanding Iridology*, New York, 1992

Palmblad, Eva, *Sanningens gränser: kvacksalveriet, läkarna och samhället: Sverige 1890-1990*, Carlsson, Stockholm, 1997

Qvarsell, Roger, *Vårdens idéhistoria*, Stockholm, 1991

Qvarsell, Roger & Torell, Ulrika (red.), *Reklam och hälsa: levnadsideal, skönhet och hälsa i den svenska reklamens historia*, Stockholm, 2005

Ling, Sofia, "Kvinnlig och manlig läkekonst - Om "kvacksalveri" och genus som analytisk kategori" i Andersson, Gudrun (red.), *Bedrägliga begrepp: kön och genus i humanistisk forskning*, Uppsala, 2000, s. 97-116

Ling, Sofia, *Kärringmedicin och vetenskap: läkare och kvacksalverianklagade i Sverige omkring 1770-1870*, Uppsala, 2004

M., Åman, *Spanska Sjukan: Den svenska epidemin 1918 - 1920 och dess internationella bakgrund*, Uppsala, 1990

Internetkällor

<http://www.theguardian.com/science/2015/oct/05/william-c-campbell-satoshi-omura-and-youyou-tu-win-nobel-prize-in-medicine> – 23/11-15

<http://fof.se/tidning/2002/7/maktkamp-genom-tiderna> – 23/11-15

<http://www.lakartidningen.se/Functions/OldArticleView.aspx?articleId=5323> – 11/12-15

<http://www.dn.se/debatt/homeopatiska-produkter-kan-inte-kallas-lakemedel/> - 14/12-15

<http://dagenshomeopati.se/2013/06/24/klara-fransen-en-sann-forkampe-for-homeopatin-sverige-2/>
- 01/01-16